

PULA IMVULA

>> GROWING FOOD >> GROWING PEOPLE >> GROWING PROSPERITY >>

LWETSE
2014

Boitokisetso ba sehla se tlang

Koranta ya Grain SA ya
bahlahisi ba ntseng ba hola

Bala Ka Hare:

03 | Grain SA e buisana le...
Samantha Smiles

12 | Na tlhahiso e bohlokwa?

14 | Tlhokomelo e ntle ya plantere

Moralo le boitokisetso ke tse ding tsa boikarabelo ba bohlokwa ba se-hwai. Ka ho etsa tjena re ka thusa ho tiisa hore re fihlella sehla se atlehileng sa ho jala hammoho le kotulo e ntle. Dintho tse ding di tshwanetse ho rerwa nako e sa le pele. Hona ho kenyelletsa dithophphiso tsa ditjhelete, tlhophollo ya mobu, kopo ya thomello ya manyo lo le ya peo le ya dikhemikhale le ya mafura a metjhine. Ho teng melemo e mengata ya ho hlaphisa mesebetsi ena pele sehla se simolla.

Ditjhelete

Ditjhelete ke dithoko tsa sehlooho temong. Ho tsa tsotellehe hore tjhelete ya dikenngwamobung e tswa hokae re tlamehile ho etsa ditekanyetsa hore re be le tiisetso ya hore kgwebo ya rona e na phaello.

Ditjhelete di ka tswa mehloding e fapaneng, e kang ditjhelete tsa kopanelo, tsa banka, tsa mmuso kapa tsa rona ka borona, e leng ho sa tlwaeleheng. Ke taba ya bohlokwa ho bopa dikamano tse ntle le institushene e o thusang ka ditjhelete. Etsa bonnate hore dikoloto tsa sehla se fetileng di lefiwi kaofela. "Lebotso le letle" ke ntla ya bohlokwa haholoholo dinakong tse boima tsa tjhai e fokolang. Histori ya mokwa oo o neng o ntse o lefa dikoloto tsa hao ka ona e tla o thusa hore dijothollo tse ding di boele di jalwe. O se ke wa itshenyeletsa. Ho seng jwalo o ka nna wa iphumana o tshwanetse ho nyahlatsa le ho leka mekgwa e meng.

Ha ditaba tsa hao tsa ditjhelete di sebetswa kapele, hona ho tla o fa nako ya ho hlaphisa dikopo tsa hao tsa sehla ka nako le ka mokgwa o hlwahliwa.

Boitokisetso ba sehla se tlang

NKGONO JANE O RE...

Hangata ke ikutlwa ke kgathala matla mabapi le taba ya ho ntshetsa pele balemi ba thuthuhang. Le ha ho le jwalo, hona jwale, re tshwarahane le bothata ba ho fumana thuso ya tjhelete e thusang balemi tlahisong ya bona.

Re se re lokisitse meralo e batsi ya kgwebo e tla thusa balemi ba tswelang pele ruri, empa re sa ntse re sitwa ho fumana kadimo ya tjhelete e ka thusang balemi bana. Ke balemi ba seng ba kwetlisitswe, ba tshehetswang hantle lefapheng lena la temo. Banka ya Naha, eo e leng boikarabelo ba yona, e na le mabaka a mangata a boitatolo hore hobaneng e sitwa ho thusa balemi ba bangata. Haufinyana mona, re ile ra kopana le basebeletsi ba ka sehlhong ba Banka ena mane Centurion, empa re tlohilie mono re ntse re le baputswa, re sa kotula letho dipusianong tsa rona – ba dumela hore ha ba kgone ho sebetsana le dikopo tse ngata tseo ba di fumanang, le hore bongata ba makala a bona ha bo na tjheseho tabeng ena. Ho ka etsahala jwang hore Banka ya Naha e sitwe ho nka boikarabelo ba ho thusa ka tjhelete lefapheng lena le tswelang pele? Ha eba bona ka bobona ba sitwa ho etsa jwalo, ke mang ya tla etsa jwalo?

Ba agribusinesses ba thusa ba bang ba balemi, empa ho sa ntse ho le teng balemi ba bangata ba sa thusweng – ba thusa ba bang ba balemi, empa re tshwanetse ho hopola hore ba agribusinesses ke batho ba kgwebo e kgannwang ke ho etsa phaello, bao takatso ya bona ya ho ipeha kotsing e sang kgolo. Ba angwa hape ke Molao wa Naha wa Kadi-mo ya Tjhelete (*National Credit Act*) o thatafatsang taba ya ho ipeha kotsing ka ho adimana ka tjhelete. Beng ba agribusinesses ke batho ba itjhebetseng tiasetlase mane, ba lebelletseng diphaello – balemi ba ntseng ba thuthuha hangata ke bona ba ipehang kotsing e phahameng ya ho adingwa tjhelete, mme ka baka lena, ho tsilatsila ha bona ho a utlwaha. Ba dibanka tsa kgwebo ba thusa balemi ba mmalwa feela ka palo, empa le bona ba ntse ba ena le melao e boima haholo ya ho adimana ka tjhelete.

E nngwe ya dikhamphane tse kgolo tsa manyolo – Omnia – e etsa mosebetsi o tswileng matsoho wa ho adima balemi tjhelete ka sekgahla se tlase haholo sa tswala. Hona re ho opela mahof, mme re rapela hore dikhamphane tse ding tsa poraevete di ka latela mohlala ona hore ruri re kgone ho fetola lefapha lena la temo ka katleho.

Ha eba wena o boemong bo itseng ba ho ka fetola dirtho, re thuse hle ho fetisa molaetsa – bosiyi ba tjhelete ya tlahiso bo thibela lefapha lena ho fi-hella phetohoe eo re e lebelletseng lefapheng lena la temo.

TLhophollo ya mobu

Hang ha dijothollo di se di le siyo masimong, mosebetsi wa kotulo o se o phethetswe, jwale ke nako ya ho sheba tsa sehla se tlang. Disampole tsa mobu di ka nkuwa nako e sa le teng, e leng ho ka re fang nako ya ho hlopholla mobu le ho ithuta ka ditlhoko tsa ona. Dikhaphane tsa manyolo di tla thusa ho o etsetsa disampole tsa mobu kapa o ka iketsetsa tsona ka bowena, mme wa di isa hore ba o hlopholle tsona laborating e nngwe le e nngwe ya mobu.

Dikopo tsa thomello ya manyolo

Khamphane e etsang disampole tsa mobu wa hao e tla hlopholla diphetho le ho o fa dikgothalesto tse hlokalang. Jwalo ka molemi ho bohlokwa ho leka ka hohle ho utlwisa diphetho, eseng ho dumela feela seo khomphutha e se bolelang. Leka ho utlwisa hore hobaneng ha dintla tse ding le dimineralo di le siyo mobung. Botsa dipotso tse kang: Hona ho bakwa ke eng? Nka ntlatfatsa boemo bona jwang? Hona ho bolela eng? Hobaneng ha hona le hwane di haella?

Balemi ba sebetsa mobu. Ka hoo, ba tshwanelo ho utlwisa mobu le popeho ya ona. Hang ha re se re amohetse dikgothalesto le ho utlwisa seo mobu o tla se hloka sehleng se ka pele, jwale re ka kenya kopo ya ho romellwa manyolo. Ho molemo hore kopo e tjena e etswe ka ho panya ha leihlo. Hangata o ka fumana diporeisi tse ntlo ha o kenya kopo ya hao nako e sa le teng, hape o tla qoba taba ya dikgaello tse ka bang teng nakong ya sephethethethe nakong ya ho jala.

Kopo ya thomello ya peo

Ha re itokisetso sehla, re tshwanetse ho inahana hantle hore re ilo jala dijothollo dife. Balemi ba bangata ba sebedisa mokgwa wa phapantsho ya dijothollo. Dijothollo tse fapaneng di na le ditlhoko tse fapaneng. Ka baka lena, ke ntho e ntlo ho fetola mofuta wa sejothollo masimong a itseng e le hore o tlose le ho kenya dintlo tse ding tse fapaneng, eseng hore mobu o dule ho se na letho le letjha le jalwang ho ona.

Hang ha o se o lekotse hore ke masimo afeng a ilo jala sejothollo sefeng, o tla tshwanelo ho sebetsa dipalo tse itseng. Mohlala, Ke dihekthara tse kae tse ilo jala poone, soneblomo le dinawa tsa soya. Hang ha mohato ona o entswe, jwale o tla tshwanelo ho sheba mefuta e fapaneng e leng teng mmarakeng ho ya ka dikhamphane tse fapaneng tsa dipeo. Fumana thuso ya moemedi wa peo hore a o thuse mabapi le qeto ya hore

ke mofuta ofe o loketseng tiko-loho eo o leng ho yona. O se ke wa botsa motho a le mong feela wa tsa dipeo, empa botsa le bona baahisani ba nang le tsebo le boiphihlelo le balemi ba nang le bopaki bo botle ba tshebetso nakong e fetileng, e le hore o tsebe hore ke sefe se molemo le se seng molemo.

Hang ha o se o tseba hore o ilo jala eng ya bongata bo bokae, ke hona moo ho ya ka sekgahla sa ho jala le ho ya ka palo ya dipeo kapa dikhenele tse ka mokotleng, o ka kgonang ho tseba hore o tla rekamekotla e mekae ka palo. Ho reka peo e sa le pele ho thusa ho qoba dikgaello tse ka bang teng pele ho jalwa, mme ka nako e nngwe ho thusa hore peo e rekwe ka poreisi e tlasesanya.

Kopo ya thomello ya dikhemikhale

Lenaneo le letjha la dikhemikhale le bohlokwa mosebetsing o mong le o mong wa temo. Lenaneo lena le ka hlophiswa nako e sa le teng, mme le laolwa feela ke hore molemi o batla ho jala sejothollo sefe kapa mofuta ofe wa peo. Mohlala: Ha eba o jala poone ya Roundup Ready ho tla hlokalala ho kenyelletsa dihlahiswa tsa Roundup lenaneong la hao la ho fafatsa. Tabeng ya ho fafatsa ho bohlokwa ka nako tsohle ho ithuta ka diphoso tsa dilemo tse fetileng le ho leka ka nako tsohle ho hlwekisa masimo a hao. Ha eba o bile le bothata ba jwang ba metsi selemong se fetileng o tla tshwanelo ho sheba taba ya ho kenyelletsa ho hong lenaneong ho tla fokotsa bothata bona. Masimo a hlwekileng a na le tshwaetso e kgolo dijothollong tse ntlo.

Kopo ya thomello ya mafura

Ho bonahala eka diporeisi tsa mafura di ka nna tsa phahama ho ena le ho theoha ha re sheba ditshekamelo tsa nako e fetileng. Ka baka lena, ha eba o haellwa ke sebaka sa ho beha mafura polasing ya hao, e ka ba hantle ha o ka kenya kopo ya thomello le ho a bokella e sa le pele nako ya ho jala e fihla. Ka mokgwa ona o tla baballa ditshenyehelo haholo.

Ho ba sehwai sa makgonthe matsatsing ana ho bolela hore re tshwanetse ho kgema le dinako le ho dula re ntse re ntlatfatsa mekgwa ya rona hore le yona tlahiso e tle e ntlatfale. Dipuputso le meralo di ka ba bohlokwa haholo ntshetsopeleng ya kgwebo e atlehileng ya temo. Le polelo e a bolela, e re; “Ha re hloleha ho hlophisa, re hlophisa ho hloleha”.

Ditaba tsena re di kumelwa ke Gavín Mathews, Kgau ho tsa Tlhokomelo ya Tiko-loho. Ho tseba haholwanyane romella e-meile ho gavmat@gmail.com.

Grain SA e buisana le...

Samantha Smiles

Samantha Smiles ke molemi ya ntseng a thuthuha wa Lebatowa la Overberg ho la Kaapa Bophirimela. Samantha o na le sepheo sa ho ba sehwai se attlehileng sa kgwebo le mohlala ho balemi ba bang ba batjha ba bontshang bokgoni Afrika Borwa.

O sehwai hokae, mme o lema dihekthara tse kae? O sehwai sa eng?

Hajwale ke molemi dihekthareng tse 87 tsa temo lebatoweng la Elim seterekeng sa Mmasepala sa Cape Agulhas. Ke sehwai sa dinku, dikolobe, dikgomo hammoho le dijothollo tsa ho fepa di phoofolo.

Se o fang tjheseho le mafolofolo ke sefe?

Se mphang tjheseho ka mehla ke ho bona makgulo a ntseng a hola le ka moo e leng sehlahisa se ka fepang setjhaba butlebutle. Diphehiso tse nyane tseo nka thusang ka tsona ke ho tiisa hore temo e ka ba ntho e kgahlang meloko ya nako e tleng le ho tiisa hore batjha ba kajeno ba ka etella pele ntshetsopeleng ya temo.

Hlalosa matla le bofokodi ba hao

Matla: Tjheseho, boinehelo le hore ke motho ya sebetsang ka thata.

Bofokodi: Tlhoko ya tsebo nthong tse itseng mabapi le tlhahiso dijothollong tsa temo.

Kuno ya hao ya dijothollo e bile jwang ha o ne o simolla? Dikuno tse fapaneng tsa hao di jwang kajeno?

Ha ke eso kotule ho etsa phaello empa ke nnile ka sebedisa dijo ho matlafatsa mehlape ya ka. Ke shebeile ho kotula ditone tse 2,8 hekthara ka nngwe ya habore.

O nahana hore tswelopele le katleho ya hao di susumelleditswe ke eng?

Se thusitseng haholo tswelopeleng ya ka ke dihlopha tsa boithuto tseo ke bileng ho tsona. Tsena ha se feela dikopano tsa ho lhahlellwa ditaba empa ke boetse ke lemohile hore balemi ba fapaneng ba abelana tsebo ya mesebetsi e etswang mapolasing a bona letsatsi le letsatsi.

Ho fihlela jwale o fumane kwetliso efe, mme ke efe eo o ntseng o lakatsa ho e fihlella?

Ke fumane kwetliso ho tsa ditjhelete mabapi le hore nka fumana phaello jwang hammoho le ho tshwarella temong ya ka. Kwetliso eo ke ntseng ke batla ho e fumana ke ya tlhahiso ya diphehiso, ya dinku le dikolobe, mme ke boetse ke lakatsa ho ithuta ho lema.

O ipona o le hokae nakong ya dilemo tse hlano? O batla ho fihlella eng?

Nakong ya dilemo tse hlano ke ipona ke le sehwai se attlehileng sa mohwebi. Ke batla le ho ba mohlala ho bohole ba batjha ba batlang ho ba balemi. Ke boetse ke batla ho fihlella sepho sa ka sa ho atleha hoo ke tla kgona ho thusa setjhaba sa heso ho iphamisa le ho sebedisa masimo a manyane molemong wa ho itjalla ditshimo tse nyane tsa dijo.

Keletso ya hao ke efe ho balemi ba ntseng ba thuthuha?

Keletso ya ka ho ba batjha ke hore ho ba molemi ke mosebetsi wa dinako tsohle, empa ha eba o na le tjheseho temong ke nako ya hao ya ho etella pele le ho tiisa hore temo ke yona e etellang pele ho thehweng ha mesebetsi, mme hona e tla ba diphehiso tsa hao bokamosong bo bottle ba naha ya rona.

**Ditaba tsena re di tshohlelwla ke
Liana Stroebel, Mohokahanyi wa
Ntshetsopele wa Lenaneo la Grain SA
la Ntshetsopele ya Molemi. Ho tseba
haholvanyane romella e-meile ho
liana@grainsa.co.za.**

Kopana le Molemi wa Kgwebo wa Selemo ho ba makgaolakgang

PIETER CHABALALA o holetsse polasing ya Rosendal, mme a kena sekolo Ficksburg. O nyalane le Lucy, mme ba na le bana ba bahlano. Hoba a tlohele sekolo ka 1977, o ile a sebetsa Sasol e le motho ya phahamisang kereine. Ka 1980 a sebeletsa ba Shell e le mokganni wa lori dilemo tse 10. Ka mora moo a phahamiswa ho ba mohlokemedi wa thepa e laetjhwang ka motjhine. O ne a atisa ho isa diesel ho balemi ba bangata Foreisetata e ka Botjhabela. Temo ya Pieter e simollotse ka 2002 ha a ne a hira polasi ya hae ya pele, Kroonberg, eo a e rekileng dilemong tse pedi hamorao. Ha esale a ntse a ena le tjheseho temong, mme a buisana le balemi bao a neng a ba isetsa diesel. Tabakgolo e ne e le diphephetso tseo ba teanang le tsona.

Kroonberg e haufi le Foreisetata e ka Botjhabela haufi le Puthaditjhaba. Pieter o hlahisa poone, dinawa tsa soya le dinawa tse ommeng dihekthareng tse 305 tsa mobu. O nnile a ba karolo ya lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi dilengwana tse mmalwa tse fetileng.

Pieter o na le dikamano tse ntle le ba bang ba amehang temong, o mafolofolo ho ithuta, mme o ikemiseditse ho leka menahano e metjha. O etsa dintho ka nepo le ho utlwisia dithoko kaofela tsa ho ba molemi ya keneng ka setotswana temong.

*Pieter
Chabalala*

MICHAEL RAMOHOLI o hlahetse polasing, seterekeng sa Marquard. Batswadi ba hae e bile basebetsi polasing. Lapeng labo e bile bana ba robong; yena ke wa bone, mora e moholo. Batswadi ba fallela lebatoweng la West-selsbron moo ba nnileng ba sebetsa mapolasing. A kena sekolo ho fihlela Kereiting ya 7. Mmae a tsitlallela hore a yo kena sekolo Welkom moo a ileng a ba le Lengolo la Kereiti ya 10.

A holela polasing, a thusa mona le mane, a ntse a shebile seo ntatae a se etsang, a ntse a nka malebela. Ha a tlohela sekolo, o ne a na le boiphihlelo bo bongata ka temo.

Ka 1989 Michael a qala tsa temo masimong a neng a hiriswa ke Mmasepala wa Welkom. O ne a tshwanelo ho abelana ditokelo tsa ho fusida le ba bang, e leng ho qetelletseng ho bakile diqabang tse ngata ka baka la ho fusida ho fetang tekano le boshodu. Ka 2004 a kgona ho ithekela polasi ya Komma, lebatoweng la Theunissen. Ke polasi e nyane, ya dihekthara tse 214. Mobu o lemehang ke dihekthara tse 115 ha tse 99 e le tsa makgulo a diphooftlo. Michael hape ke modulasetulo wa Sehlopha sa Boithuto sa Grain SA sa Masilonyana, hona mona Theunissen.

Michael o nyetse Dorah. Ba na le bana ba bane; kaofela ke banana. O re o ikutwa a se a le malala-a-laotswe ho shebana le bokamoso. O na le tsebo ka baka la thuso ya Grain SA. O hloka feela ho kgodisa ba sa dumeleng hore ke sehwai se atlehileng, se fuweng matla le bokgoni, se ikemetseng, mohwebi wa makgonthe.

*Michael
Ramoholi*

JOB METSWAMERE, ya hlahetseng Rooijantjesfontein Ga-Maloka dikelomithara tse 30 ho tloha Lichtenburg, o nyetse Deborah Mokotedi. Ba dula Klippan mmoho le baradi ba bona ba bane. Hoba a qete ka tsa sekolo o ile a thusa ntatae polasing, mme ka mora nako ya selemo a ingodisa Kholetjheng ya Thutu ya Taung ho phethela Lengolo la hae la Diploma ya Yunibesithi ho tsa Thuto ka 1988. Ka 1996 a ingodisa le ho phe-thela ka 1997 Lengolo la Diploma Thutong e Tswelang pele kholetjheng ya Thuto ya Afrika Borwa.

Job o fumane tjehesho ya temo ho ntatae ya ileng a mo tataisa le ho mo ruta tsotle ka temo. Job o jala poone le soneblomo, o na le mehlape, mme ka hona o sebedisa mehlodi ya hae yohle ka matla. Ke molemi dihekthareng tse 135 le tse 415 tsa setjhaba, mme o hirile tse ding tse 100 moo a jalang dijothollo tsa hae.

O batla ho hola le ho atolosa polasi le ho fetola polasi selakgapala. Job o lakatsa ho ba le polasi e nngwe, mme o batla ho theha mesebetsi e mengata setjhabeng sa hae ka ha lhoko ya mesebetsi ke bothata bo boholo setjhabeng seo a dulang hara sona. Hape o batla ho eketsa boleng dijothollong le mehlapeng ya hae.

Job ke molemi ya makatsang, ya nang le boiphihlelo bo botle le leihlo la menyeta e metjha.

*Job
Metswamere*

RALPH ke wa pele, hape ke yena feela wa makgaolakgang, ya tswang Kaapa Bophirimela, ya hlahisang kgarese, habore, tricale le tee ya rooibos. Ke yena e moholo hara bana ba supileng. O nyalane le Preline, mme ba na le bana ba tsheletseng. Ba babedi ba baholo, Leaan le Jacques, ba kene ka setsotswana kgwebong ya temo ya lelapa, e leng Swart Boerdery.

Ralph o na le dihekthara tse 89 tsa masimo, mme tse 72 ke makgulo a ho fudisa, tse 17 ke thota feela. O hirile tse 1280 ho ba Moravian Church. Tse 1152 tsa tsona ke mobu o lemehang. Ralph o jetse dihekthara tse 20 tsa koro (3,2 ditone/ha), tse 100 tsa kgarese (3,5 ditone/ha), tse 250 tsa korog (2,5 ditone/ha) le tse 40 tsa habore (2,2 ditone/ha).

Mehlape ya Ralph ke manamane a 1 500 le dikgomo tsa Bosmara tse 140. Ralph ke molemi ya makatsang. Le hoja a entse feela Kereiti ya 8 sekolong, ke mohlala o motle haholo o supang hore ha o ikemiseditse ho ithuta le ho sebetsa ka thata, o ka etsa ntho e nngwe le e nngwe. O na le tjehesho temong, mme ke motho ya ikokobediteng haholo. Ka nako tsotle o mafolofolo ho ithuta le ho ntlatfatsa mekgwa ya hae, mme ke ka sewelo a bang siyo dikopanong tsa sehlopha sa boithuto, dithutong tsa kwetliso kapa matsatsing a paballo ya mobu. O kene ka setsotswana, o botsa dipotso le ho beha tekong ntho e nngwe le e nngwe. O ithuta ka boyena polasing ya hae. Ke sehwai sa makgonthe ruri. Ralph ka mehla o ikemiseditse ho thusa balemi ba ntseng ba thuthuha ba lebatowa la hae ka disebediswa le/kapa dikeletso. Ke monna wa lelapa ya hloko-metseng hore o nka bara ba hae ba babedi ho ya le bona diketsahalong tsotle le ho etsa bonnate ba hore o ba beha leseding la tse etsahalang ka hohle ka moo ho kgonahalang ka teng.

**Ditaba tsena re di kumelwa ke
Landi Kruger, Motsamaisi/Raikonomi
wa Dintsha wa Grain SA. Ho tseba
haholwanyane romella e-meile
ho landi@grainsa.co.za.**

*Ralph
Swart*

Bahlodisani ba Molemi e monyane wa Selemo sa 2014...

LUNGELWA o hodisitswe ke mosebeletsi wa polasi ho la Eastern Cape. Hoba a phethela tsa sekolo a nyalana le Vuyani Kama. Lungelwa o phethetse tsa sekolo sa poraemari le se phahameng Sekolong sa Polasi sa Long Hope.

Lungelwa temong hae o qadile ka ho reka mehlape e menyane ya dikgomo le dinku, a shevana le bothata ba hore di tla fula hokae. Lefapha Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu la mo fa polasi le disebediswa tse mmalwa tsa temo. Hona ha mo thusa tseleng ya hae ya ho ba sehwai sa nnete.

Polasi eo DRDLR e fanang ka yona e na le dihekthara tse 35 tse ka lengwang, empa ba ha Kama ba kgonne ho hira dihekthara tsa tlatsetso tse 70 tsa mobu o motle o ka lengwang hammoho le lekgulo la ho fudisa. Tsena ba di fumana khamphaneng ya patsi ya timber e sebetsang Ugie (PG Bison). Ba ha Kama ba ahile lelapa le letle polasing moo ba dulang teng le bana ba bona ba banyane ba ntshetsang pele lerato la bona la bophelo ba polasi.

Ho eketsa tsebo, Lungelwa a kena seholpheng sa boithuto sa Ugie, mme a simolla ho kena dithutong tsa kwetliso tsa Grain SA. Monongwaha, Lungelwa o jetse dihekthara tse 100 tsa poone, mme dibakeng tse ding kuno e lebelletsweng ke e fetang ditone tse 8 hekthara ka nngwe – tjai e kgolo! Vusi Ngesi ke yena mohokahanyi wa provense wa Lungelwa.

*Lungelwa
Kama*

KOPANELO YA DWAALKRAAL e na le ditho tse supileng tseo kaofela di hlahetseng le ho holela polasing ya Doornbult haufi le Bossies seterekeng sa Sannieshof, Provenseng ya North West. Ditho tsena kaofela di ne di sebeleta Monghadi Andrew Makkink polasing ena eo hamorao ditho tsena di ileng tsa e rekelta ke Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu ka 2011. Ha ba ntse ba hola polasing ena, ba ne ba sebetsa ka ntho e nngwe le e nngwe, mme ba ile ba fumana boiphihlelo ho yena.

Ditho tsa seholpha di bile teng dithutong tse fapaneng tse kenyelletsang: Dithuto tsa Tlhahiso ya Poone le Soneblomo hammoho le dithuto tse fapaneng tsa ntshetsopele ya boitsebelo ho tsa polasi. Du Toit van der Westhuizen ke yena mohokahanyi wa provense ya ba thusang ka tsohle tseo ba di hlokang.

Polasi ke ya dihekthara tse 150 tsa mobu o motle, o lemehang, le tse 368 tsa makgulu a ho fudisa. Monongwaha ba jetse poone le soneblomo (e leng tseo ba di etsang selemo le selemo ka phapantsho ya dijothollo), mme ba bile le kotulo e ntle haholo. Ditho tsa seholpha sena di motlotlo ka temo ya tsona e atlehang ka baka la tsebo eo di e fumaneng dithutong, ho motataisi hammoho le thusong ya tjhelete ya lenaneo la ntlatfato ya Lefapha Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu (North West). Seholpha sena ke mohlala o motle wa se ka fihlellwang ha batho ba sebetsa mmoho, ba mamela dikeletso – ba a bonahala hore ba tseleng ya ho ba Dihwai tsa Makgonthe tsa Mehla ya Jwale.

*Kopanelo ya
Dwaalkraal*

MOLEMI WA SELEMO

LANGA SIMON MBELE o hlahetse Bergville, KwaZulu-Natal ka la 5 Hlakola 1952, mme a holela moo. Ka 1979 a nyala Thabile. Ba hloholofaditswe ka bana ba tsheletseng. Langa o qadile ka mohato wa hae wa thuto ya poraemari sekolong sa Langkloof, a ya sekolong se phahameng sa Okhahlamba moo a ileng a phethela kereiti ya 10 ka 1973. Qalo ya Langa ka tsa temo e bile ka 1992 ha yena le ngwanabo (Thulani) ba ne ba hirile mapolasi a mabedi QwaQwa. Ka 1996 Lefapha la Ditaba tsa Naha la etsa qeto ya ho rekisa mapolasi a mabedi, mme yena a reka e nngwe ya mapolasi ana ka thuso ya Land Bank. O phethese ho lefa kadimo ya tjhelete ka 2010. Langa o bile karolo ya lenaneo la Grain SA la ntshetsopele ya molemi ho tlha ka 2009, mme Jurie Mentz ke mohokahanyi wa hae wa provense.

Langa ke rakonteraka le Modulasetulo wa Mokgatlo wa Balemi wa Okhahlamba. Ba sebetsa mmoho le balemi ba banyane ba fetang 80 ka palo, ba jalang poone e tshehla tlaa Projekte ya SAB. Ba boetse ba na le balemi ba shebaneng le mehlape, mme ba fumana tshehetso ho ba BKB.

Langa o na le toro ya ho ba molemi wa mohwebi ya jalang dihekthara tse 500 le kgomo tse 500 tsa nama. Hajwale o na le dihekthara tse 60 tsa mobu o lemheng le tse 771 tsa thota. O boetse o na le dihekthara tse 560 tsa mobu o lengwang tulong ya setjhaba haufi le Bergville. Monongwaha Langa o jetse poone dihekthareng kaofela tse 110, mme o kggonne ho jala tse 12 tsa dinawa tse ommeng.

Temo ya hae e pupere dintho tse fapaneng tse kang lebese, nama ya kgomo le dijothollo. Sepheo ke hore tjhelete e dule e ntse e kena. Hape ke hore a se ke a ipeha kotsing ka ho shevana le ntho e le nngwe feela. O sebedisa theknoloji ya Round-up Ready.

Ha esale Langa a ena le mafolofolo mekgweng e metjha ya tlahiso. Mesebetsi ya hae e tswela pele selemo le selemo.

*Langa
Mbele*

WILLEM MODUKANELE o hlahetse polasing seterekeng sa Bultfontein ka la 27 Phupu 1939. Jwalo ka ngwana wa mosebeletsi polasing, o holetse moo le yena. Mmae e ne e le mosebeletsi wa lelapa polasing. Le hoja ba ne ba futsanahile haholo, empa ba ile ba hola hantle ba ntse ba ena le se yang ka mpeng. O kene sekolo se senyane sa polasing, a feta Kereiti ya 7. A sebetsa polasing, mme ka 1963 a qala ho sebeletsa ba Senwes. Ka 1975 a ya sebeletsa ba BP e le mokganni wa lori e isang diesel le petrole Bultfontein. Ha a ntse a etsa tsena a ba le toro ya hore ka le leng o tla ba le polasi ya hae. O ne a atisa ho botsa dipotso ha a ntse a tsamaisa le ho isa diesel mapolasing, a ntse a eketsa tsebo ya hae.

Ka 2006 Willem a reka polasi LA Riviera ho monghadi PHS Bezuidenhout seterekeng sa Theunissen. A kgona jwalo ka thuso ya Lefapha la Ntshetsopele ya Mahae le Ntjhafatso ya Mobu hape e le karolo ya mokgwa wa LRAD. Polasi e boholo ba dihekthara tse 170. Tse 70 ke mobu o lemheng ha tse 100 e le makgculo a tlaho.

Phephetsi e kgolo ya Willem e bile ho fumana tjhelete ya tlahiso. Willem ke monna ya tshwereng, ya sebetsang ka thata. Masimo a hae a phethotswe ka makgethe le ho tshireletswa hantle. Yena le mosadi wa hae ke ditho tsa Sehlopha sa Boithuto sa Welkom. Willem ke motho ya lekang tsohle, ya ikemisedtseng ho ithuta haholo. Hape o bile teng dithutong tse ngata tse rutwang ke ba Grain SA. Willem o bile karolo ya Lenaneo la Ntlafatso la Foreisetata. Hajwale o na le pivot e nosetsang, e leng ntho eo a nnileng a lakatsa ho ba le yona. Dihekthara tsa hae tsa pele tse 22 tsa poone jwale di tlasa nosetso.

Ka baka la Grain SA, Willem o phonyohile ho tse ngata. O fumane kwetliso le tshehetso ho ba Grain SA, le thuso ho mohokahanyi wa provense, Johan Kriel, ya mo kgothaletsang ka mehla ha ho le boima le ho mo ema nokeng ha a hloka thuso. "Ke seo ke leng sona kajeno ka thuso le tshehetso ya Johan", o bolela jwalo.

**Ditaba tsena re di kumelwa
ke Jane McPherson, Manejara
wa Lenaneo la Grain SA la
Ntshetsopele ya Molemi. Ho tseba
haholwanyaneromella e-meile
ho jane@grainsa.co.za.**

*Willem
Modukanele*

Enoch, Gladys le Thoko mabapi le kgau ya Molemi ya Ikemetseng wa Selemo

GLADYS PATHLELI ZONDO o hlahetse Emmaus haufi le Winterton ho la KwaZulu-Natal ka la 17 Hlakola 1967. O holetse Emmaus, a kena sekolo sa Poraemari sa Emmaus ho fihlela Kereiting ya 4. E bile motho ya itshebetsang ka ho roka le ho lokisa diaparo tsa setjhaba seo a phelang hara sona.

Gladys o na le dihekthara tse 3 tsa mobu o lemehang tulong e kopanetsweng ya setjhaba, e leng moo a dulang teng. Nakong e fetileng o ne a atisa ho jala masimo kaofela hore a hlahise poone e le-kaneng lelapa la hae nako ya selemo kaofela. Ha esale a sebedisa mekgwa ya sejwalejwale ya temo, o kgona ho jala feela dihekthara tse 0,25 tsa poone ho tiisa hore o ba le tone e le nngwe e hlokwang ke lelapa la hae nakong ya selemo. Gladys o fetotse mokgwa wa hae wa tlahiso, mme o fetohetse mokgweng wa no-till moo a sebedisang dikhemikhale ho laola mahola. Hona ho nolofaditse bo-phelo ba hae haholo hammoho le ho fepa lelapa la hae hantle ho feta pele. O kgona ho sebedisa karolo e setseng ya masimo ho jala dinawa le meroho e meng. Jurie Mentz ke yena mohokahanyi wa hae wa Provense.

*Gladys
Zondo*

MOLEMI WA SELEMO

ENOCH o holetse dibakeng tsa nahae moo ntatae a neng a ena le sekotwna sa masimo, a jala poone e le-kaneng ho phedisa lelapa la hae. Enoch a sebetsa polasing dilemo tse 30 haholo ka dinku le dikgomu. Ka 2009 a inehela sehlopheng sa Boithuto sa Donkerhoek ha se ne se hlongwa. Ke setho se tshephalang sa sehlopha. Enoch ke molemi lebatoweng la Piet Retief ho la Mpumalanga. Mohokahanyi wa hae wa provense ke Naas Gouws.

Monongwaha Enoch o kgonne ho jala dihekthara tse 3 tsa poone. A ka sebedisa dihekthara tse 6 empa ka baka la ho hloka tjhelete ha a ka a kgona ho jala masimo ano kaofela. Dijothollo tsa hae di bile ntle tsamaisong ya hae, mme o lebelletse ho kotula ho feta ditone tse 6 hekthara ka nngwe.

*Enoch
Khumalo*

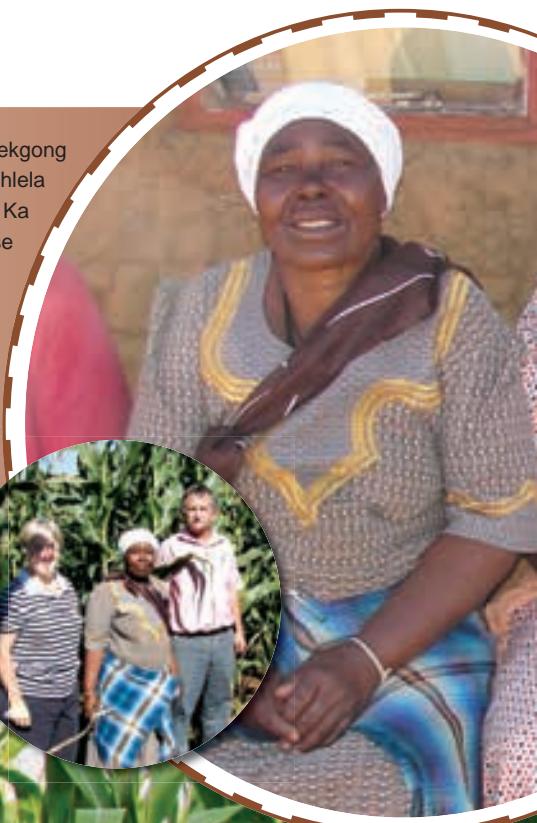

THOKO MATHA MOFOKENG o hlahetse Emmaus haufi le Winterton ho la KwaZulu-Natal ka la 1 Pherekong 1952, e leng moo a holetseng teng. Thoko o simollotse ho kena sekolo sa Poraemari sa Ngwadi ho fihlela Kereiting ya 2. Ka 2005 a kopana le molaodi wa selehae wa katoloso ya ileng a mo ruta ka tsa temo. Ka 2009 a kopana le Mshefane (Jurie Mentz, mohokahanyi wa Provense wa Grain SA) ya ileng a mo ruta tse ngata tsa bohlokwa ka temo. Ha esale ho tloha moo ha a ka a hlola a hetla morao.

Thoko ke setho sa Sehlopha sa Boithuto sa Emmaus, mme o bile teng dithutong tsa kwetliso tsa Tilahiso ya Poone. Le hoja a lema hekthara e le nngwe ya poone ka letsoho, o lakatsa ho atolosa masimo ana. Ho lema ka letsoho e bile phephetso e kgolo, empa jwale o e hlotse hobane o ithe-ketse plantere e tshwarwang ka letsoho le sefafatsi se jarwang mahetleng, mme o sebedisa peo ya Roundup Ready.

**Ditaba tsena re di kumelwa
ke Jane McPherson, Manejara
wa Lenaneo la Grain SA la
Ntshetsopele ya Molemi. Ho
tseba haholvanyane romella
e-meile ho jane@grainsa.co.za.**

*Thoko
Mofokeng*

Dikokwanyane le malwetse korong

Nakong ya sehra mefuta e mengata e fapaneng ya dikokwanyana e ka nna ya hlasela dimela tsa koro, empa ha se yohle e kotsi ka ho tshwana.

Taolo ya dikokwanyana

Qeto ya ho laola dikokwanyana e etswa ke motho ka boyena mabapi le kokwanyana ka nngwe, mme mohato o nkwang wa taolo o kgethwa ka mokgwa wa hore o fane ka diphetho tse ntlo ho ya ka ditjhe-lete le maemo a tiko-loho. Ho hlwauwa ka nepo ha dikokwanyana ke taba ya bohlokwa ho tiisa hore mehato e nepahetseng ya taolo e a nkuwa. (Sheba tataisong ya masimo: Ho hlwauwa ha Dikokwanya-na Korong, e fumanwa Institusheneng ya Dijothollo tse Nyane Bethlehem).

Sesedi

Mefuta e mehlano ya sesedi (*aphids*) e atisa ho fumanwa korong, e leng mabatoweng a dipula tsa lehlabula a Afrika Borwa. Ona ke mofuta wa koro ya Rashey a bohlokwa haholo nakong ya ditlhaseko tsa selemo le selemo, ha mefuta e meng ya sesedi yona e kenyelletska tshitshidi e tala, sesedi sa habore, sesedi sa tsejana e sootho, hammo-ho le sesedi sa sejothollo sa

palesa, e leng tseo kaofela di bang teng mona le mane.

Dikokwanyana tse ding

Dikokwanyana tse latelang ke tse tadingwang di itlhahela feela ka nako ya tsona dijothollong tse nyane mabatoweng a dipula tsa lehlabula.

- **Kokwanyana tse nyane tse sootho korong** – dikokwanyana tsena di nyane, di bosootho bo fifetseng, mmele o sebopheho se kang sa lehe. Di tshwanetse ho tsonngwa motsheare hobane bosiu di itulela ka hara mobu kapa hodima ona. Tlhaselong e matla ya tsona, mahlaku a ka nna a ba masehla kapa a ba bosootho ba koporo, e leng ho bakang dipatlopato tse tshehla kapa tse sootho masimong. Tlhaselo ya tsona e bonahala haholo nakong eo koro e leng tlasa kgatello, mme tlhaselo e ka sitisa ho monngwa le ho tsamaiswa ha dibolayalehola tse tsamayang ka hara semela. Nakong ya ho di tsoma, sakatku se sesweu se ka behwa ka tlasa semela, mme mahlaku a tsukutwa hore dikokwanyana tsena di wele fatshe. Ka ha kokwanyana ya mofuta ona ho thata ho e lemo-ha, e ka baka tshenyo le tahle-ho e kgolo haholo.
- **Seboko sa (false wireworm)** – seboko sena ha

se eso phethahale, empa e sa ntse e le popane ya kgolabolokwe e kgolo, ya mmala o fifetseng. Maoto a malelele, mme hangata a bonahala ha e matha hodima mobu, e ipata matlakaleng a dimela. Mohato wa popane ke o bakang tshenyo e kgolo ka ho ja peo, metso le dikutu tsa dimela tse qalang ho hlaha. Tshenyo e etsahala ka tlasa bokahodimo ba mobu kapa hona moo semela se hlahellang ka hodima mobu. Dikolabolokwe tse seng di hotse tsona di ka senya dimela tse qalang ho hlahisa hloho mobung.

- **Seboko (bollworm)** – Mmoto o seng o hotse o bosootho bo kganyang ka mmala ho isa boputsweng, mapheo a bolelele ba 20 mm, mme o fofa nakong ya meso le ka phirimana, e behela mahe hodima semela. Dipopane tse ntseng di hola di itjella botala ba mahlaku, mme hamorao di fetela dikheneleng tse ntseng di hola.

- **Kgolabolokwe e ntsho ya poone** – Kgolabolokwe e kgolo, e ntsho ka mmala, e bolelele ba 12 mm - 15 mm, mme e kgona ho baleha nako e telele. Dikolabolokwe di boemong ba tshenyo e kgolo. Dipopane tsona di iphelela haholoholo ka tse bolang, tse fumanwang mobung. Tse kgolo di ja tlase kutung ya semela, e leng ho bakang phokotseho ya palo ya dimela masimong.

Photo 1: English Grain Aphid.
Photo 2: Mafome a kutu.
Photo 3: Nka tsohle (Vrotpooitjie).

TAOLO YA DIKOKWANYANA LE MALWETSE

- Dikokwanyana tse qhomelang mahlakung a poone le kokwanahloko e mereto ya poone – Dikokwanyana tsena tse tshwaeditsweng ke kokwanahloko di ka tloha pooneng tsa ya korong di jere kokwanahloko. Ha dimela tsa koro tse jetsweng pele di tshwaetswa, di emisa ho hola, mme mahlaku a sothahaneng a ba masesyanane, a ba masweu, a ba le mereto e melelele.

Malwetse a koro

Mekgwa ya tlhaho le ya dikhemikhale e sebediswa ho laola mahloko a koro. Dibolayakwaekgwaba (*fungicides*) di sebediswa ka mokgwa wa dikhemikhale kgahlanong le malwetse a dipalesa le mahlaku hammoho le malwetse a tsamaiswang ke mobu (*bunt le loose smut*). Katleho e kgolo e se e fihleletswe ka thuso ya tswelopele ya mefuta ya peo e kgonang ho lwantsha mafome a kutu, mafome a masehla le mafome a lehlaku.

Hore katleho e be teng tshebedisong ya dibolayakwaekgwaba taalong ya malwetse, mehato e latelang e tshwanetse ho elwa hlоко.

Malwetse a tshwanetse ho hlwauwa le ho tsejwa ka nepo. Mabapi le ntla ena, ikopanye le ba Small Grain Centre, Bethlehem.

- Ho kgothaletswa hore bolwetse bo tlamehile ho lemohuwa pele masimong, pele ho nkuwa mehato ya lenaneo la hofafatsa.
- Hore ho kgethwe sebolayakwaekgwaba se lokelang, bolwetse le se bakang bolwetse di tshwanetse ho hlwauwa kapa ho qollwa ka nepo.
- Matla a tshebetso ya sebolayakwaekgwaba a a fapania. Ka hoo, ho tshwanetse ho kgethwa sebolayakwaekgwaba se ngodisitsweng le se matla kgahlanong le bolwetse bo seng bo lemohuwe.
- Hore mofuta o itseng wa peo o tshaba bolwetse hakae ke taba e tshwanetseng ho elwa hloko.

Hangata, mefuta ya peo e kgonang ho ba kgahlanong le bolwetse ha e hloke tshireletso ya sebolayakwaekgwaba, ha e se ha eba ho ka hlaha mefuta e meng e metjha ya peo.

- Nako ya ho nka mehato ya twantsho e hlokolosi.
- Tshebediso ya dikhemikhale ha dipalesa di se di hlahile ha e baballe ditshenyehelo hobane tshe-nyo e bonahalang e tla be e se e le teng.
- Dibolayakwaekgwaba tse ding di hloka dinako tse itseng tsa kgefutso pele ho kotulwa kapa pele dihlahiswa di ka jewa.
- Sebedisa metsi a lekaneng ho tiisa hore mahlaku a semela a fihleletswe ka ho lekaneng.
- Tahleheloo e ka fokotswa ka ho kgetha mefuta ya peo e kgahlanong le malwetse ana.

Nka tsohle (Take all) (Vrotpooitjie)

Bolwetse bona bo bakwa ke kgwaekgwaba. Bo tsejwa ka hore ke Ggt. Bo atile haholo mabatoweng a nosetwang a Foreisetata Botjhabela le KwaZulu-Natal moo a kgannelang tahlehelong e ka fihlang ho 72% ha eba bo sa laolehe ho tloha ha bo qala. Ke dintho tse ngata tseo ho fumanweng hore di kgothalletsa bolwetse bona ba "Nka tsohle", mme di kenyelletsa mebu e lehlabathe, e kalaka, e otileng, e lahlehetsweng ke metsi le menontsha, e jetsweng peo e ngata ho feta tekano, mebu e nang le tse bolang tse ngata ho feta tekano hammoho le e haellwang ke Manganese le Nitrogen.

Ho bola ha kutu (Crown rot)

Bolwetse bona bo ba teng ha karolo e tlase ya kutu pela mobu e hlaselwa le malwetse a mangata a kwaekgwaba ya kokwanahloko ya Fusarium. Matshwao a kokwanahloko ena a iponahatsa haholo nakong ya ho etsa dipalesa kapa ka mora nako e telele ya kgatello ya mongobo, e leng nakong eo semela kaofela ha sona kapa karolo ya sona e

itjhwellang ka ho panya ha leihlo. Bolwetse bona bo ba teng maemong a temo e ommeng, haholoholo Foreisetata e Mahareng le e ka Bophirimela.

Mafoome a masehla (Yellow rust)

kappa mafoome a metwa/mereto (stripe rust)

Bolwetse bona bo kgonia ho hola feela ka hara dimela tse ding. Bo ka hlasela koro, kgarese, triticale (lebasetera la koro le rokgo) hammoho le mefuta e meng ya majwang. Matshwao a bolwetse ba mafoome a mereto hangata a ka hare, mme a iponahatsa ka bosehla bo kganyang ho isa dikotoleng kapa maqhutsung a mmala wa lamuni, mme a bonahala meleng e otlolohileng ya lehlaku.

Mafoome a lehlaku (Leaf rust)

kappa mafoome a masootho (brown rust)

Mafoome a lehlaku a hlasela dijothollo tse nyane hammoho le mefuta e fapaneng ya majwang. Dithempheireitjhara tse pakeng tsa 15°C - 22°C le mongobo o mongata ke dintho tse potlakisang ho ata ha bolwetse bona.

Ho teng diphedi tse ngata tse bakang malwetse a fapaneng a koro, a kang, mohlala, mafome a kutu, Fusarium head blight (e bolayang hloohwna), glume blotch, carnal bunt, loose smut, stinking smut, kokwanahloko ya mereto pooneng, e leng e tsamaiswang ke ditsies tsa mahlaku tse nang le kokwanahloko, tse e fetisetsang dimeleng. Malwetse ana kaofela a lokela ho lwantsha ka mokgwa o ikgethileng wa dikhemikhale nakong ya mehato ya kgolo, tlasa maemo a matle a themphereitjhara le mongobo. ☺

**Ditaba tsena di theilwe
bukaneng ya tataiso ya Tlhahiso ya Koro.**

4

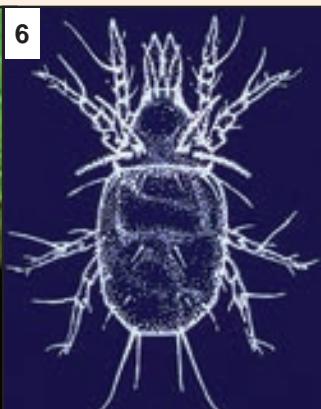

**Photo 4: Mafoome a masehla (Yellow rust)
kappa mafoome a mereto (stripe rust).**
Photo 5: Aphid.
Photo 6: Aphid.
**Photo 7: Mafoome a lehlaku (Leaf rust)
kappa mafoome a masootho (brown rust).**

5

6

7

NA TLHAHISO E BOHLOKWA?

Hobaneng ho hatellwa taba ya tlahiso? Ha feela mosebetsi o ntse o etswa. Tjhe. Balemi ba tlasa kgatello e kgolo ya ho kgangwa ke diporeisi le hore bothata bona bo ka qoja jwang, e leng bo bakwang ke keketseho e ntseng e hola ya diporeisi tsa dikenngwamobung, ho kenyelletswa le meputso e tlase. Mokgwa wa ho hlola tsena tsohle ke ho eketsa tlahiso.

Nakong e fetileng ho ne ho ka nka motho ya itseng, ya sebedisang mehlodi e itseng, hora ho phetha mosebetsi o itseng. Ka mora ho fetola mokgwa wa ho etsa mosebetsi le/kapa mohlala, ho fetola motho ka ho mo kwetlisa/ho fetola mehlodi, ho se ho nka metsotsotso e 40 ho phetha mosebetsi. Hona ho tshwana le tlahiso e phahameng kapa tshebetso e eketsehileng. Tlahiso e amana le hore o fumana ho hongata hakae mosebetsing papisong le hore o kentse ho le hokae. Ha o kotula haholo ho seo o se kentseng, ho bolela hore o hlahisa haholo.

Ke etsa jwang ho ntlatfatsa tlahiso? Hore mosebetsi o etswe ho bolela hore batho ba a ameha le hore ba sebedisa mehlodi e meng. Ka baka lena, MOSEBETSI = BATHO x MEHLODI. Ka hoo, dintlhadi tharo tse tshwanetseng ho elwa hloko. Le ha ho le jwalo, ha se ka mehla ho hlakahalang kapa ho kgonahalang ho fetola dintlha tsena tse tharo kaofela ka nako e le nngwe. Ka nako tse ding, ka ho fetola feela nthla e le nngwe kapa tse pedi tse amehang, keketseho ya tlahiso kapa tshebetso e a fihlellwa.

A re qaleng ka ho sheba mosebetsi. Botsa dipotso ka mosebetsi – “Hobaneng ha mosebetsi ona o etswa?”, “Na ruri ho a hlakahala hore mosebetsi ona o etswe?”, “Na ha ho mokgwa o mong o betere wa ho etsa mosebetsi ona?”, “Ke mathata afeng a bang teng ha ho etswa mosebetsi?” Ka nako tsohle ho teng mokgwa o betere wa ho etsa mosebetsi. Shebisisa mosebetsi hantle, mme o buisane le basebetsi ba hao mabapi le dikelollo tsa ka moo mosebetsi o ka etswang betere ka teng. O tla makala – ba ka hlahisa dikelollo tse makatsang.

Tabeng ya bobedi, buisana le mehlodi ya hao ya batho. Hore motho a hlahise o tlamehile ho ba le tjheheseho le bokgoni bo hlakahalang. TSHEBE-TSO = BOKGONI x TJHESEHO.

Bokgoni bo tshwaetswa ke talenta ya tlahiso le kwetliso ya motho hammoho le mehlodi e leng teng. Na basebetsi ba hao ba na le bokgoni bo hlakahalang le tsebo ya ho etsa mosebetsi, mme na ba kwetlisitswe ka nepo? BOKGONI = TALENTA YA TLHAHO x KWETLISO x MEHLODI.

Hape lebella hore basebetsi ba hao ba etsedintlo tse nepahetseng kgetlong la pele, ba se ke ba senya nako (nako ke tjhelete), ho hlakomela dithuluse, metjhine, disebediswa, eseng ho senya mehlodi le dikenngwamobung.

Tjheheseho e tshwaetswa ke maikutlo a motho (a matle kapa a mabe) hammoho le boinehelo. TJHESEHO = MAIKUTLO x BOINEHELO.

Ka bokgutswanyane – hlakomela maikutlo a basebetsi ba hao ka ho totobatsa diphetho tse tshwanetseng ho fihlellwa, ba fe monyetla wa ho tiisa bonnete ka bobona, ba tsebise ka kgatelopele e leng teng, ba thusa ha ho hlakahala, mme o ba putse ho ya ka diphehiso tsa bona. Ho ntshetsa pele tjheheseho ya bona buisana le bona kgafetsa, sebetsana le bona ntle le leeme, mme o sebedise tayo.

Motho ya hamang kgomo kgetlo la pele o tla tshwara bothata le hoja a ena le tjheheseho e matla – Ka boyena o rata dikgomo, mme o batla ho hama kgomo. Empa ha a na kwetliso mohlomong le yona mehlodi e lekaneng - tulo e ntle ya ho hama kgomo, emere e loketseng le sesebediswa se seng. Ke feela ka mora ho kwetliswa le ho fuwa mehlodi e loketseng a tla kgona ho bontsha tlahiso e ntle. Lehlakore le leng e ntse e le nneta, motho ya kwetlisitseng, ya nang le mehlodi e nepahetseng a ka nna a fokola tlahisong ya hae (a nka nako e telele ho hama kgomo) ha eba ke motho ya sa rateng ho sebetsa ka dikgomo. Nnete ke hore ha a na tjheheseho ya ho sebetsa mosebetsi oo.

Tabeng ya boraro, a re nke hore mehlodi ya hao e ka ba dithuluse, disebediswa, metjhine,

dibaka tsa ho sebeletsa, jwalojwalo. Ho bohlokwa hore mosebetsi o etswe ka dithuluse tse nepahetseng, tse loketseng mosebetsi. Ho feta mona, mehlodi kaofela e tshwanetse ho ba boemong bo nepahetseng, e be tse hlakometsweng, tse lokisitseng hantle hore e be tse ka thusang hore mosebetsi o etswe hantle ka nako. Na o kile wa leka ho tjhentjha lebidi la koloi ntle le ho sebedisa jeke e nepahetseng kapa sona sepannere? Ke mokgwa ofe o nang le ditholwana ha eba o tshwanetse ho tlosa ditene moo di paketseng teng le ho di isa moo di lokelang ho iswa teng – o tla di jara ka matsoho kapa ka wheelbarrow?

Nahana taba ya ho ntlatfatsa tlahiso ka ho ntlatfatsa yona mehlodi eo o nang le yona kapa ka ho qapa ntho e nngwe e njha. Hopola hore “n Boer maak 'n plan”. Dimakasine tsa temo (Landbou Weekblad, Farmers Weekly, le tse ding) di na le maqheka kaofela a ho fetola dithuluse tseo o nang le tsona kapa ho qapa mehlodi e meng e metjha. Ho NAMPO o tla boela o kopane le menahano e meng e metjha.

Qetellong tlahiso e hodimo (tshebetso) e na le sekghala se setle PHAELLONG e tla tswela mohiri le bahiruwa molemo. Ka ho ba motho ya hlahisang haholo e ka nna yaba o kile wa sebedisa basebetsi ba mmalwanyana ho phetha mosebetsi, mohlomong ke mosebetsi o ileng wa nka nako e kgutshwane, le mehlodi e seng mengata, e leng tse bolokang ditjeho.

Monga/manejara kgwebong ya temo o tlamehile, hore a hlahise hlaho lehlakoreng la ditjehete, ka nako tsohle a shebe mesebetsi kaofela e etswang e le karolya wa kgwebo. Ka mokgwa ona o tla eketsa tlahiso le ho ntlatfatsa tshebetso.

Ho sa le teng tse sa ntseng di lokela ho etswa: Ke phephetso e kaakang ho ba molemi!

**Ditaba tsena re di kumelwa ke
Marius Greiling, mophethisi ho tsa
Pula Invula. Ho tseba
haholwanyane romella e-meile
ho mariusg@mcgacc.co.za.**

Tseba sekgahla sa ho monyela ha metsi korong e nosetswang

Tlhahiso e atlehileng ya koro e nosetswang e hloka dintlha tse ngata tse kenyelle-tsang boleng ba metsi (re buile ka yona ditabeng tse fetileng tsa Pula/Imvula), mofuta wa mobu, mekgwa e ikgethileng ya ho phethola mobu, tshebediso ya metsi pakeng tsa dinako tse nepahetseng, kgetho ya mofuta o nepahetseng wa peo le sekgahla sa ho mela ha peo, manyolo hammoho le lenaneo le kopanetsweng la taolo ya dikokwanyana le mahola.

E nngwe ya dintlha tsa bohlokwa tse shejwang tlhokomeleng ya koro e nosetswang ke sekgahla sa ho monyela ha metsi.

Sekgahla sa ho monyela ha metsi

Sekgahla sa ho monyela ha metsi mobung se laola bongata ba metsi a ka sebediswang ho nosetsa. Ke taba ya bohlokwa ho se nosetse metsi a fetang a ka monngwang ke bokahodimo ba mobu le ke metso ya koro. Hona ho ka baka matsha dibakeng tsa nosetso. Ho feta mona, e ka ba ho hoholwa ha mobu wa bohlokwa o ka qetellang o ilo kena dinokeng.

Metsi a fetang tekano mobung a ka nna a baka ho hoholeha ha manyolo, haholoholo nitrogen hamoho le dimineral tse ding tse ka kgannelwang matshaneng a haufi kapa dinokaneng. Hona ho ka baka tshilafalo e kgolo le ho hlaha ha bolele le dimela tse ding.

Popeho ya mobu ke yona e tla laola sekgahla sa ho monyela ha metsi hammoho le ho teteana ha ona, manyolo, ho tiya ha mobu o ka hodimo, mohwang wa kgale wa dijothollo hammoho le hore na dijothollo tse jetsweng di se di le mohatong ofe, e leng tsona tse tshireletsang bokahodimo ba mobu.

Sekgahla sa ho monyela ha metsi mebung e fapaneng

O mong wa mehato ya pele ya molemi ya nosetsang ke ho tseba dintlha tsohle tsa mobu

Theibole ya 1: Sekgahla sa ho monyela ha metsi mebung e fapaneng.

Mofuta wa mobu	Sekgahla sa ho monyela ka mm/h
Lehlabathe	13
Lehlabathe le selokwe	12
Selokwe se lehlabathe	10
Selokwe se lehlabathe le letsopa hanyane	7
Selokwe se letsopa le lehlabathe	5
Selokwe se letsopa	5
Letsopa ha nyane	4
Letsopa le mahareng	3

hammoho le matlalo a fapaneng a mobu ho ya ka botebo ba ona (*profiles*) masimong a nosetswang. Tsebo ena hammoho le ho nkwa ha disampole tsa mobu le ho tjhekwa ha diprofaele tsa mobu ke dintlo tse hlakolosi kutlwisisong ya makgapetla a fapaneng a mobu, boteng ba lehlabathe le letsopa le ho hlahloba hore na ho teng matlalo/makgapetla afe kapa afe a teteaneng, a ka thibelang metsi ho monyela mobung. Makgapetla a teteaneng a boetse a tla ama botebo le ho nama ha metso le ho monngwa ha manyolo.

Sekgahla sa ho monyela ha metsi se boetse se tla fapana ka baka la mekgwa ya ho nosetsa, e leng ya sekgohola, hofafatsa ho tlwaelehileng, ho nosetsa ho honyane, ho nosetsa ha ho rothisa kapa ha centre-pivot.

Ho bohlokwa hore melongwana ya centre-pivot e etse marothodi a maholwanyane, a ke keng a fefolelwaa masimong ke moyo, kapa a etsa mohudi nakong eo ho tjhesang haholo, empa a se ke a ba maholo ho feta tekano hobane a ka nna a teteanya mobu o ka hodimo. Morekisetso wa sesebediswa sa ho nosetsa a ka o bontsha dikgetho tse fapaneng tseo ba nang le tsona.

Mefuta e meng ya sekgahla sa ho monyela ha metsi ka dimilimithara hora ka nngwe (mm/h) mefuteng e fapaneng ya mobu, ho fanwe ka yona **Theiboleng ya 1.** Taba ya bohlokwa ke ho etsa teko ya mothamo wa lehlabathe le letsopa mobung o ka hodimo botebong ba 150 mm le ba 150 mm tlasa botebo bono ba mobu o ka hodimo. Ke mona moo o ka bang le setshwantsho sa sekgahla sa motheho sa ho tsamaya ha metsi, e leng moo o tla seta sesebediswa sa hao kapa yona pivot ya hao. Ka ho sheba o tla lemoha hore metsi ho tla hlakahala a makae mobung wa hao, hammoho le koro e jetsweng, hammoho le mehato e fapaneng ya kgolo ya yona. Ha eba ho etswa teko, mme eba metsi a imathela feela, sekgahla sa metsi se ka fokotswa ka moo ho hlakahalaeng ka teng.

Metsi a tla sebediswa dinakong tse ntseng di eketseha hore a dumellane le dithoko tsa sejothollo sa koro haholoholo pele dipalesa di hlaha, le ho fi-hlela mohatong wa dihllohwana kapa tswelopeleng ya ditsejana.

Mongobo wa pele ho jalwa

E nngwe ya dintlha tsa sehlooho tlhahisong ya koro e nosetswang ke ho nosetsa masimo hantle pele ho jalwa e le hore peo e kene mobung o lokisitsweng hantle. Mobu o tjena ke o nang le 50% ya metsi le 50% ya moyo, moo ho seng metsi a fetang tekano, a ka hoholang menontsha le dimineral.

Nakong ya mariha moo ho jetsweng koro, moo motjheso o bang teng nakong ya Mphalane

le Pudungwana, kgolo ya koro e potlakile hoo sekgahla sa metsi a nosetsang a fetwang ke sekgahla sa metsi ao koro e lahlehelwang ke ona ka mokgwa wa moyafalo. Ka baka lena, molemi o tshwanetse ho hlakolosa hore metsi a dula a le mangata na-kong yohle ya kgolo ya koro.

Metsi a fumanwang ha bonolo kapa

RAW Readily available water or RAW

Ho bohlokwa ho hlakolosa hore metsi a nosetswang a lekana le metsi ao mobu o kgonang ho a monya. Metsi a leng teng a semela a laolwa ke botebo ba sejothollo e leng bo ka etsang 60 cm mebung e mengata e loketseng tlhahiso ya koro, e leng moo boholo ba metso bo leng karolong ya mobu o ka hodimo, e leng ya 30 cm. Metsi a fumanwang ha bonolo a tshwanetse ho behwa leihlo nakong yohle ya kgolo. Dipalopalo tse ding tse ngotsweng ka mokgwa wa di-mm tsa metsi ho ya ka cm ka nngwe ho ya ka mebu e fapaneng di ka shejwa **Theiboleng ya 2.** Di ka sebediswa ho fumana ditekanyetso tsa metsi a hlakahalaeng hore mobu o be boemong bo hlakahalaeng ba pele ho jalwa.

Theibole ya Table 2: Metsi a fumanwang ha bonolo mabapi le mebu e fapaneng.

Mofuta wa mobu	Metsi a fumanwang ha bonolo (mm/cm)
Lehlabathe	0,38
Lehlabathe le selokwe	0,55
Selokwe se lehlabathe	0,65
Selokwe se letsopa le lehlabathe	0,74
Selokwe se letsopa le lehlabathe	0,71
Selokwe se letsopa	0,65
Letsopa le lenyane	0,57
Letsopa le mahareng	0,41

Jwalo ka ha ho bonahala theiboleng, ha letsopa le ntse le eketseha mobung, mobu o kgona ho tshwara metsi a mangata a fumanehang.

Qetelo

Molemi o tlamehile ho tseba sekgahla se loke-tseng sa ho monyela ha metsi mebung e fapaneng masimong a hae a nosetswang a koro e le hore a kgone ho laola bongata ba metsi a tla hlakahala nakong yohle ya kgolo ya sejothollo sa hae.

Ditaba tsena re di kumelwa ke molemi ya beileng meja fatshe.

Tlhokomelo e ntle ya plantere

K e mohopolo o motle ho itokisetsa sehla sa ho jala nako e sa le teng. Plantere ke sesebediswa sa hao se hlokolosi polasing ya hao. Ke sona se laolang bokgoni ba sejothollo ho tloha letsatsing la pele, mme ha eba diphoso di ba teng mohatong ona, hona ho bolela hore o tla tshwanelia ho jala hape ka ditshenyehelo tse kgolo kapa o tla ipeha kotsing ya ho jara ditahlehelo tse totobetseng nakong yohle ya ho kotula.

Masimo a jetsweng palo e sa lekaneng ya dimela, ekaba poone kapa soneblomo, a ke ke a ba le tlahiso e ntle eo a neng a tla ba le yona ha a ne a ena le palo e nepahetseng ya dimela tse arohantsweng ka nepo le ka ho lekana hantle. Phapano ya kuno pakeng tsa $\frac{1}{2}$ ton hekthara ka nngwe ho isa ho 2 ton hekthara ka nngwe ke ntho e tlwaelehilieng. Sehleng sena, ka ho qolleha, ho bile teng balemi ba bangata ba seng ba ile ba tlaleha dikuno tse pakeng tsa 4 ton hekthara ka nngwe le 6 ton hekthara ka nngwe masimong a poone a bileng le pula e le nngwe e tshwanang le maemo a tshwanang a manyolo, mme ditsebi tsa mobu di hatella ntho e le nngwe – palo ya sejothollo sa hao!

O ka ba le bonneta jwang hore palo ke e nepahetseng masimong?

Taba ya bohlokwa ke ho shebisisa dinthonyana tse nyane e sa le pele ka ho hlokomela diplantere nako e sa le teng e le hore di kgone ho sebetsa hang ha maemo a loketse.

Tlhokomelo ya plantere ka kakaretso Bearings

Ka hobane di-bearings di bonahala eka di sa loki-le, balemi hangata ba etsa phoso ya ho kena ka setotswana le ho sebetsa. Nnete ke hore hona ke hona ho atisang ho kgina mosebetsi nakong ya ho jala. Ho ntsha di-bearings tse seng di kgathetse le ho kenya tse ntjha masimong ke mosebetsi o kgathatsang matla haholo. Molemo ke ho kenya tse ntjha nako e sa le teng, pele mathata a eba teng. Ho bohlokwa ho ntsha di-bearings kaofela pele o simolla ho jala. Etsa bonneta hore o hlaloba dustcovers tsa tsona ho tiisa hore ha ho lerole le ka kenang ho tsona le hore di-seals di sa loki-le. Lena ke lebaka le leholo le bakang ho omella (*seizing*) ha di-bearings.

Bearings di batla di phahame ka theko. Lena ke lona lebaka leo ka lona balemi ba

Ho ntshwa lebidi ho kenya wheel bearings tse ntjha.

bangata ba lekang hore di ke di ba qhobe na-kwana, empa jwale ha ba lemohe hore ho baba-hoo ho ba bakela ditshenye-helo tse kgolo hamorao ha plantere e se e eme masimong mane, e leng nakong e ntle ya ho jala. Mona ke moo o tla fumana hore jwale molemi o nka leeto la ho ya toropong ho ya reka feela bearing e le nngwe.

Ditetse tsa peo le manyolo

Hlahloba hore circumference e nepahetse, e leng hore ha di a senyeha hoo di seng di kgwehla. Ka hoo, hona ho tla baka mathata mabapi le botebo ba ho jala peo le ho kenya manyolo.

Diketane

Di tshwanetse ho dula di le maemong a matle ka nako tsohle. Ke tlwaelo e ntle ho lokolla diketane kaofela plantereng qetellong ya sehla. Di tshwanetse ho bolokwa tulong e ommeng hore ho se be mafoome. Pele sehla se setjha se qala, di tshwanetse ho fumana ole kapa hona ho inelwa ka hara ole matsatsinyana a seng makae.

Cogs

Etsa bonnate hore cogs tsa plantere di sebetsa hantle. Hlokomela hore ha ho meno a tsona a seng a senyehile, ka ha hona ho tla etsa hore ketane e nne e qhome kapa e lokolohe. Hona ho tla baka hore peo e se ke ya jalwa botebong bo lekanang, le ho baka dikgeokgeo pakeng tsa dipeo.

Meqomo ya manyolo

Tlwaelo e ntle ke ho tlosa meqomo kaofela ha ho se ho jetswe, ho e hlatswa hantle le ho e boloka ka setorong, ka ha manyolo a baka mafoome. Meqomo ya tshepe/masenke yona e ba

le mafoome kapele. Ha sehla se qala, hlwekisa meqomo, mme o etse bonnate hore di-spirals tse tsamaisang manyolo di hlwekile le hore di itsamaela ka bolokolohi pele o di kenya hape. Ho thibela mafoome le ho senyeha, ferefia meqomo ya hao.

Meqomo ya peo

Hlokomela hore dipeipi tse tsamaisang peo ha di a robeha kapa ho thibana e le hore ho tsamaya ha peo ho kena diforong ha ho sitiswe. Etsa bonnate hore di-spring yuniteng ya plantere di sa lokile. Hlahloba ho tiya ha tsona hore di kgona ho fana ka kgatello ya yinite ya plantere.

Grease

Tiisa hore dinttha tsohle tse lokelang ho fumana grease di a e fumana pele ho jalwa le kgafetsa na-kong yohle ya mosebetsi hore tsohle di sebetsa ka tshwanelo.

Mefuta ya diplantere

Mefuta ya diplantere e meraro ka palo; ke diplantere tsa poleiti (*plate-platers*), diplantere tsa monwana (*finger-planters*) le diplantere tsa vacuum/moya (*vacuum planters*).

Diplantere tsa plate

Boholo ba peo eo o e sebedisang bo bohlokwa haholo diplantereng tsena tsa plate ka ha boholo ba peo bo tlamehile ho dumellana le boholo ba masoba dipoleing tse sebediswang. Palo ya masoba poleiting e tla ba le sekghala palong ya dimela. Ka hoo, hona ho tshwanetse ho elwa hloko. Hlahloba lehare la plantere hore ha le eso fele haholo hobane hona ho tla ama botebo ba peo e jalwang.

Diplantere tsa monwana

- Hlahloba dikarolo kaofela tsa motjhine – menwana, di-spring, mabanta le di-nuts tse tiisang, hore tsohle di boemong bo bottle ba ho sebetsa.
- Hlahloba dipeipi tsa peo le di-coulters hore di sa lokile, le hore ha di a peperana kapa ho kgaoha.
- Ho lokisa dikarolo tse kgathetseng kapa tse robekileng ho ntlatfatsa nepahalo ya mosebetsi haholo.

Diplatere tsa vacuum

- Hlahloba dipeipi. Ho dutla le ho peperana ho sitisa ho hulwa ha moya (*suction*).
- Adjustmente ya *vacuum* e tlamehile ho etswa ho ya ka boholo ba peo e ilo jalwa. Ha eba di-peo e le tse nyane, mme suction e le hodimo (matla haholo) motjhine o tla hula dipeo tse 2 - 3 bakeng sa peo e le nngwe. Hona ho tla baka dipeo tse ngata ho feta tekano, tse lokelang ho jalwa. Le teng ha eba suction e le tlase haholo (fokola haholo) kapa dipeipi tsa yona di dutla, dikgeo di tla ba teng hobane peo e ke ke ya hulelwa dipoleiting.
- Hlahloba mabanta, haholoholo a *suction fan*. A tshwanetse ho tiya ka tshwanelo. Ha eba a supa matshwao a ho kgathala, ho tshwanetse ho kenngwa a mang a matjha hobane hona ke hona ha sehlooho ho etsang suction ena (ho hula peo ka moya).
- Hlahloba hore base plate ka mora seed plate ha e a fela ka ho se lekane le hore na e hloka hore ho kenngwe e nngwe e ntjha. Ha eba e se e fetse, poleiti ya peo e ke ke ya manama hantle ho yona, mme tahlehelio e tla ba teng ya moya (*vacuum*).

Ho etsa mosebetsi o tswileng matsoho wa ho jala ho kenyelletsa tlhokomelo, di-adjustmente, le diqeto tse ntle tsa molemi le mosebedisi wa plantere. Ha khenele e le nngwe feela ya poone hara tse 12 e sa mele, hona ho bolela tahlehelio ya ho ka etsang 0,5 ya ditone hekthara ka nngwe, mme lebelo le phahameng ho feta tekano, diketane tse kgathetseng le di-idlers, kapa di-meters tsa peo tse sa hlokomelweng hantle di ka baka phapang e mpe haholo pakeng tsa dipeo. Ho hlakile hore ke taba e hlokomelosi kotulong e atlehileng hore plantere ya hao e hlokomelwe le hore adjustmente di nepahale hantle hore tshebetso ya hao e be e tswileng matsoho sehleng sena. Ke phetho, ke tu!

Ditaba tsena re di kumelwa ke
Jenny Mathews, mopheshisi ho tsa
Pula Invula. Ho tseba haholwanyane
romella e-meille ho
jenjonmat@gmail.com.

Bahlophisi

GRAIN SA: BLOEMFONTEIN

Suite 3, Private Bag X11, Brandhof, 9324
7 Collins Street, Arboretum
Bloemfontein
► 08600 47246
► Fax: 051 430 7574 ▶ www.grainsa.co.za

MOHLOPHISI YA KA SEHLOHONG

Jane McPherson
► 082 854 7171 ▶ jane@grainsa.co.za

MOHLOPHISI WA PHATLALATSO

Liana Stroebel
► 084 264 1422 ▶ liana@grainsa.co.za

MORALO, TLHOPHISO LE HO PRINTA

Infoworks
► 018 468 2716 ▶ www.infoworks.biz

PULA/IMVULA E FUMANEHA KA DIPUO TSE LATELANG:

Sesotho,
English, Afrikaans, Setswana,
Sesotho sa Lebowa, Sezulu le Sephotso.

Lenaneo la Grain SA la Ntshetsopele ya Molemi

BAHOKAHANYI BA NTSHETSOPELE
Danié van den Berg
Foreisetata (Bloemfontein)
► 071 675 5497 ▶ danie@grainsa.co.za

Johan Kriel
Foreisetata (Ladybrand)
► 079 497 4294 ▶ johank@grainsa.co.za
► Ofisi: 051 924 1099 ▶ Dimakatso Nyambose

Jerry Mithombothi
Mpumalanga (Nelspruit)
► 084 604 0549 ▶ jerry@grainsa.co.za
► Ofisi: 013 755 4575 ▶ Nonhlanhla Sithole

Naas Gouws
Mpumalanga (Belfast)
► 072 736 7219 ▶ naas@grainsa.co.za

Jurie Mentz
KwaZulu-Natal (Vryheid)
► 082 354 5749 ▶ jurie@grainsa.co.za
► Ofisi: 034 980 1455 ▶ Sydwell Nkosi

Ian Househam
Eastern Cape (Kokstad)
► 078 791 1004 ▶ ian@grainsa.co.za
► Ofisi: 039 727 5749 ▶ Luthando Diko

Lawrence Luthango
Eastern Cape (Mthatha)
► 076 674 0915 ▶ lawrence@grainsa.co.za
► Ofisi: 047 531 0619 ▶ Cwayita Mpotsy

Liana Stroebel
Western Cape (Paarl)
► 084 264 1422 ▶ liana@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8057 ▶ Melercia Kotze

Du Toit van der Westhuizen
North West (Lichtenburg)
► 082 877 6749 ▶ dutoit@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8038 ▶ Lebo Mogatlanyane

Vusi Ngesi
Eastern Cape (Maclear)
► 079 034 4843 ▶ vusi@grainsa.co.za
► Ofisi: 012 816 8070 ▶ Sally Constable

Leeto le isang maikutlong a matle a hao

Leeto la rona la ho ya maikutlong a matle a hao le qala ka ho sheba mokgwa oo o sebetsanang ka ona le diphephetso bophelong ba hao le ka moo le o amang ka teng bophelong – lapeng le moo o sebetsang teng.

Ba bang ba rona ba batle tabeng ya ho bolela ka nepo seo ba se nahanang maikutlong a bona le ho utlisisa ka nepo seo ba bang ba se bolelang, empa maikutlong a ka ba bangata ba rona ba sa ntse ba ena le bothata ba ho fetisetsa ho ba bang seo ba se bolelang. Hona hantlentle ke seo re se bolelang ha re bua ka puisano. Puisano ke ho fetisa ditaba ho tloha tulong e nngwe ho ya ho e nngwe.

Maikutlo a rona, menahano ya rona, tse kelellong ya rona, kaofela di hlakiswa ke mantswe a rona, empa boholo ba seo re se buang bo bolelwaa ke puo ya mmele wa rona, eseng ke mantswe ka boona.

Ka baka lena, ho bohlokwa ho ela hloko puo ya mmele, e kang sefahleho sa rona, ho teba le ho phahama ha lentswe, puo ya mmele, ho kopena ha mahlo hammoho le ona maikutlo a rona. **Taba ya bohlokwa ha se feelsa Se bolewang, empa hape ke Mokgwa oo se bolewang ka ona.** Ipotse hore na puo ya mmele e dumellana le mantswe a buuwang na. Ka mehla itlaetse ho ela hloko phapang ya meetlo kapa setso, e leng tse ka kgannelang tabeng ya ho se utlisisanke baka la mantswe le puo ya mmele.

Kgohlano e ka tadingwa e le kgang kapa phapang e bang teng ka baka la mantswe kapa diketsa. Dintho di ngata bophelong tse ka bakkang, tse kang ho fapanha moo re tswang teng, ditumelo tsa rona le maikutlo, mokgathala, kgatello (stress), mathata ao re nang le ona, tshebediso e fosahetseng ya matla, e leng e meng ya mehlala.

E mong o kile a re “Bokgoni ba hao ba ho sebetsana le phephetso bo supa hore na bo ntlatfatsa kapa bo laola bophelo ba hao.”

Ha ho sebetsana le kgohlano ka mokgwa o fosahetseng, hona ho ka nna ha kganelaa mathateng a mangata bophelong ba hao. Mokgwa wa ho sebetsana le kgohlano o bitswa setaele (mokgwa) sa taolo ya kgohlano.

Re atisa ho sebetsana le kgohlano tjena:

- Ho ikgulela morao ka sepheo sa ho qoba kgohlano (Ke itshola ditabeng. Haboboi ha ho lluwe).
- Ho qobella batho ba bang ho etsa dintho ka moo rona re ratang ka teng ka ho ba tshosa le ho ba sokela (Ya qobellang o a hlola, e mong o a hlolwa).
- Ka ho etsa eka o dumellana le e mong, sepheo e mpa e le ho boloka feela dikamano tse ntle pakeng tsa lona. (Ya lekang ho kupetsa dintho o a lahlehelwa, e mong yena o a hlola).
- Ho fumana tumellano e tla kgotsofatsa batho ba babedi ba sa utwaneng (Hona ho bitswa katamel ya “o fumana ho hong, o lahlehelwa ke ho hong”).
- Ho fumana tharollo e ntjha e tla tiisa hore dihlopha tse pedi di dula di ena le dikamano tse ntle pakeng tsa tsona. Ona ke mokgwa o tadingwang e le o nepahetseng.

Kgohlano, jwalo ka dintho tse ding bophelong, e tshwanetse ho ba tlasa taolo hore e kgone ho bopa. Hopola mantswe ana: “Kgohlano e tshwana le mollo. E ka o futhumatsa le ho pheha dijotsa hao, empa ha e sa laolehe, e ka tjhesa le ho senya ntlo ya hao”. (Nortje, 1994). ●

Ditaba tsena re di kumelwa ke Petra Nel wa PROCARE. Ho tseba haholvanyane romella e-meile ho petra@procare.co.za kapa ikopanye le PROCARE nomorong ya 0861 7762273 kapa ya 021 873 0532.

Pula Imvula's Quote of the Month

“Challenges are what makes life interesting and overcoming them is what makes life meaningful.”

~ Joshua J. Marine

